

beyre idaresindeki İslâm ordusu Taberistan'a yürümüş, fakat başarılı olamamıştı. Süleyman b. Abdülmelik zamanında Yezid b. Mühelleb 98'de (716-17) Taberistan'ın "işpehbed" unvanlı idarecisiyle yıllık harac ve hediyeler karşılığı sulh yaptı. 105 (723-24) yılında hânedanın başında II. Bâdüsbân vardı. Aynı aileden Dâbüvend hânedanının topraklarını da ele geçiren II. Bâdüsbân kırk yıl hüküm sürdü ve ölümünden sonra yerine oğlu Şehriyâr geçti. Abbâsi Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr devrinde Emîr Ebû'l-Hâsib ve Ömer b. Alâ dağlık Deylem bölgesini istilâ ettiler (141/758-59). Taberistan'da Abbâsî devrinde ağır vergiler yüzünden meydana gelen iki büyük isyan kısa sürede bastırıldı. Daha sonra hânedanın başına Abdullah b. Vendâd Ümmîd geçti. Bu devrede Aleviyye hânedanının kurucusu Dâi el-Kebîr Hasan el-Alevî Taberistan'ı istilâ etti (250/864). Abdullah otuz dört yıl hüküm sürdükten sonra öldü ve yerini amcazadesi Efrîdûn b. Kârin aldı. Onun kısa süren hükümdarlığından sonra hânedanın başına oğlu III. Bâdüsbân geçti.

Saffârîler'in kurucusu Ya'kûb b. Leys Taberistan'ı ele geçince (260/873-74), III. Bâdüsbân'ı buraya vali tayin etti. Ancak Ya'kûb'un bu eyaletteki hâkimiyeti dört ay sürdü. Hasan el-Alevî'nin ölümünden sonra hânedanın başına, "dâi es-sagir" lakabıyla meşhur olan kardeşi Muhammed geçti. III. Bâdüsbân'ın ülkeyi on sekiz yıl idare ettikten sonra ölümü üzerine oğlu Şehriyâr ona halef oldu. Sâmânîler, Muhammed b. Zeyd el-Alevî'nin öldürülmesinden (287/900) sonra Taberistan'a hâkim oldular, İşpehbed Şehriyâr da onlara itaat etti. Şehriyâr'ın zamanında Muhammed b. Zeyd'in intikamını almak isteyen Nâsîr-Lilhak Hasan el-Utrûş, Taberistan'a hâkim olan Sâmânîler'i mağlûp ederek bölgeyi itaat altına aldı (301/914).

Bâdüsbânîler'den Ebû'l-Fazl Muhammed ile Mâzenderan hâkimi Şehriyâr b. Dârâ arasındaki anlaşmazlık savaşa sonuçlandı. Mağlûp olan Şehriyâr b. Dârâ bir süre sonra Büveyhîler'in yardımıyla Taberistan'ın büyük bir kısmına hâkim oldu. Bâdüsbânîler daha sonra Büveyhîler'in üstünlüğünü tanıdılar, zaman zaman da Selçuklular'a tâbi oldular. Nitekim Nâsîrüddevle Şerefeddin Nasr b. Şehrîves'in bastırıldığı sikkelerden, onun Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ve oğlu Sultan Mahmûd b. Muhammed'e tâbi olduğu anlaşılmaktadır. Nâsîrüddev-

le, "üstendâr" unvanını kullanan ilk Bâdüsbânî hükümdardır. Bâdüsbânîler'den dikkati çeken hükümdarlardan biri de Şehrîves b. Hezâresb idi. Şehrîves'in ölümüyle (553/1158) yerine kardeşi Keykâvus (ö. 580/1184 [?]) geçti. Onunla Bâvendîler'den Şah Gazi arasında anlaşmazlık çıktı ve şiddetli savaşlar oldu. Keykâvus'un ölümüyle Rüyân'a Hezâresb b. Şehrîves hâkim oldu. Hezâresb Bâvendîler'den Şah Erdeşîr'e yenilince, kardeşiyle beraber Hemedan'da bulunan Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul'un yanına sığındı (tahminî 581/1185). Ancak bir daha ülkesine dönmeye muvaffak olmadan öldü.

Şah Erdeşîr daha sonra Keykâvus'un torunu Zerrînkemer b. Cüstan'ı Rüyân'a hükümdar tayin etti. Onun ölümü (1213) üzerine yerine oğlu Bisütûn geçti. Ona da çocuk yaştaki oğlu Fahrüddevle Nâmâver halef oldu (1223). Hârizmşah Muhammed devrinde (1200-1220) Mâzenderan ve Taberistan bölgeleri Hârizmşahlar'a bağlandı. Fahrüddevle Nâmâver (ö. 640/1242-43) Celâleddin Hârizmşah'ın hizmetinde bulundu. Ülkesine dönünce Rüyân ve Deyleman'ı hâkimiyeti altına aldı. Bâdüsbânîler'den Şehrâkim b. Nâmâver (ö. 671/1272-73), Hülâgü ile Abaka'nın İran'daki istilâ hareketına katıldı. Ancak daha sonra Moğol ordusunu terk ederek ülkesine çekildi. Abaka Han onun cezalandırılması için Gazan Bahadır'ı gönderdi. Şehrâkim önce kaçmayı düşündüyse de sonra Gazan Bahadır'dan özür diledi. Gazan Bahadır da hükümdarlığının devamı için Moğol hanından yarlık aldı. Şehrâkim'in yerine geçen oğlu Fahrüddevle Şah Gazi âdil ve dindâr bir hükümdardı, 701'de (1302) ölünce yerine kardeşi Keyhusrev geçti (1302-1313).

Bâdüsbânîler'den Celâlüddevle İskender b. Ziyâr devrinde Rüstemdâr, Gîlân ve Mâzenderan bölgelerindeki halkın çoğu Celâlüddevle'ye tâbi oldu. Celâlüddevle Kucur kasabasını başşehir olarak kurdu. Buraya Kazvin'den getirttiği birçok kişiyle Rey ve Şehriyâr'dan meşhur Türk ve Moğol kabilelerini kasabanın muhtelif yerlerine iskân etti. Bir eğlence sırasında muhafızlardan biri tarafından öldürülünce (761/1359-60) yerine kardeşi Fahrüddevle Şah Gazi, onun ölümünden (781/1379) sonra da oğlu Aduddevle Kubâd geçti. Ancak Aduddevle'nin hükümdarlığı kısa sürdü ve 1381'deki bir savaşta öldürüldü. Daha sonra Bâdüsbânî tahtına Sa'düddevle Tûs b. Ziyâr geçti. Timur Taberistan'a

hâkim olunca (1393) Bâdüsbânîler'den Keyümers b. Bisütûn'u Nur Kalesi'ni idareyle görevlendirdi. Ancak bir müddet sonra Timurîlular'la anlaşmazlığa düştüyse de neticede Şâhrûh'a elçiler göndererek itaat arzetti ve elli yıl saltanattan sonra 857'de (1453) öldü. Onun ölümünden sonra oğulları Melik Muzaffer, Melik Kâûs ve Melik İskender arasındaki mücadeleye Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın müdahalesiyle sona erdi ve ülke toprakları eşit olarak bölündü. Melik Kâûs'un 871'de (1467) ölümü üzerine yerine büyük oğlu Melik Cihangir geçti. Hânedanın mensupları arasındaki mücadele bu devrede de devam etti. İskender 881'de (1476) öldü. Bâdüsbânîler bundan sonra da Kucur ve Nur'da iki emirliğe bölünmüş olarak varlıklarını devam ettirdiler. Safevî Hükümdarı Şah I. Abbas devrinde her iki kolun hâkimiyetine son verildi (1598).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V (trc. Yunus Apaydın), İstanbul 1986, s. 34, 412-413; VII (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1986, s. 115, 223-224; VIII (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1987, s. 69, 71, 158-159; Zahîrüddîn-i Mar'âşî, *Târîh-i Taberistân* (nşr. B. Dorn), St. Petersburg 1850, s. 19-22, 42-154; a.mlf., *Târîh-i Gîlân ve Deylemistân* (nşr. H. L. Rabino), Reşt 1330 hş., s. 267-278, 286-318; Hândmîr, *Ĥabîbû's-siyer*, II, 405-416; Gaffârî, *Cihan-ârâ*, Tahran 1343 hş., s. 182-187; Müneccebaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, II, 394-400; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 196-197; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 30, 166-167; W. Madelung, "The Minor Dynasties of Northern Iran", *Chlr.*, IV, 206 vd., 218-219; a.mlf., "Baduspanids", *Efr.*, III, 385-391; C. E. Bosworth, "The Iranian World (A. D. 1000-1217)", *Chlr.*, V, 29-30; Abdülhüseyn Zerrînküb, *Târîh-i Merdüm-i İrân*, Tahran 1367 hş., s. 381-382; M. Rabino, "Les Dynasties Du Mâzandarân", *JA*, CCXXVIII (1936), s. 409-437; a.mlf., "L'Histoire Du Mâzandarân", a.e., CCXXXIV (1943-45), s. 218-222; V. Minorsky, "Rüyân", *IA*, IX, 791-792; V. F. Büchner, "Serbedârîler", a.e., X, 509-512; B. Nikitine, "Bâdüsbânîds", *EI²* (İng.), I, 871-872; a.mlf., "Bâdüsbânîyye", *UDMI*, III, 866-868.

ERDOĞAN MERÇİL

BAER, Gabriel

(1919-1982)

Kudüs İbrânî Üniversitesi'nin önde gelen müsteşirliklerinden.

Berlin'de doğdu ve Kudüs'te öldü. Kudüs İbrânî Üniversitesi'nde (Hebrew University) otuz yıl ders verdi. İhtisas alanı İslâm tarihi, özellikle Mısır olmak üzere Ortadoğu yakın tarihidir. Gerek kendi

memleketinde gerekse diğer ülkelerde çok tanınan araştırmalarının odak noktası da bu alandır. İbrânîce'yi, Arapça'yi, Türkçe'yi ve başlıca Avrupa dillerini bilen Baer, ilmî araştırmalarında sosyoloji verilerinden de yararlanmıştır.

Eserleri. 1. *A History of Landownership in Modern Egypt, 1800-1950* (Oxford 1962). Müellif doktora tezi üzerine kurduğu bu ilk eserinde Mısır'da zirai konuları incelemekte ve modern Mısır'ın ekonomik ve politik üst tabakasının oluşumundaki etkisini araştırmaktadır. 2. *Egyptian Guilds in Modern Times* (Jerusalem 1964). Eser Yeniçağ'da loncaların gerileyişini, sosyo-ekonomik hayattaki rollerini ele almaktadır. 3. *Population and Society in the Arab East* (London 1964; İbrânîce olarak da basılmıştır). İsrail'de ve İsrail dışındaki üniversitelerde yaygın bir şekilde başvuru alan ders kitabı niteliğindedir; bu eserde onun zaman zaman çelişki gösteren verileri değerlendirmedeki tarafsızlığı dikkati çekmektedir. 4. *Studies in the Social History of Modern Egypt* (Chicago 1969; Arapça olarak da basılmıştır). Bedeviler, köy ağaları, vakıf reformu, fellâhların itaatsizliği, Mısır ceza hukuku, şehirleşmenin başlangıcı, köleliğin ilgası ve belediye idarelerinin doğuşu konularındaki on üç makalesinden oluşan bir eserdir. 5. *Fellah and Townsman in the Middle East, Studies in Social History* (London 1982). Baer'in bu son eseri, başta taşra ve şehir gelişimi olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu ve Arap ülkelerinin son dönemlerindeki sosyal kurumları ve sosyal ilişkileri üzerine birçok karşılaştırmalı araştırmayı ihtiva etmektedir.

Baer İslâmiyet, Osmanlı İmparatorluğu, Arap ülkeleri, Türkiye ve İran araştırmalarıyla ilgilenen İsraili müsteşrikleri bünyesinde toplayan ve ilmî bir kurum olan Israel Oriental Society'nin kurucularından biridir. Bir süre bu kurumun başkanlığını ve neşrettiği iki ilmî derginin de editörlüğünü yapmıştır. Bunlar Kudüs'te İbrânîce çıkan *Ha-Mizrah Ha-Hadash* (Yeni doğu) ile önce Kudüs'te, daha sonra Hayfa'da İngilizce çıkan *Asian and African Studies*'tir. Her iki dergi de İsrail'de Ortadoğu tarihi, edebiyatı, dilleri, siyaseti, sosyal ve ekonomik şartlarının araştırılması yönünde kayda değer bir ilgi uyandırmıştır. Bu dergilerde yayımlanan çok sayıdaki makalelerden bazıları bizzat Baer'e aitse de onun

araştırmalarının çoğu muhtelif dillerde olmak üzere yurt dışındaki çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

AAS, XVII (1983), s. 315-321 (Baer'in basılmış eserlerinin listesi); Gad G. Gilbar, "Notes and Communications, in Memoriam: Professor Gabriel Baer, Berlin 1919-Jerusalem 1982", *JMES*, XV/1 (1983), s. 129-130; Jacob M. Landau, "Gabriel Baer, an Obituary", *Isl.*, LXI (1984), s. 8-9.

JACOB M. LANDAU

BÂGANDİ

(bk. İBNÜ'İ-BÂGANDİ).

BÂĞİ

(bk. BAĞY).

BAGİRMİ

Orta Afrika'da kurulan eski bir İslâm devleti ve bugün Çad Cumhuriyeti'nde bir bölge.

Çad gölünün güneydoğusu ve Şari nehri'nin doğusunda yer alır; bölgenin eski tarihi bilinmemektedir.

XVI. yüzyılın başlarında Bagirmi bölgesinde yaşayan göçebe putperest Kenkâ (کنكا) kabilesi, Birni Besi liderliğinde (1522-1536) Çad gölünün 200 km. doğusunda kalan Masinya'da güçlü bir devlet kurdu. İslâmiyet'in bölgede yayılması, XVI. yüzyılın başlarında Fülânî kabilesinden bir şeyhin müridleriyle birlikte hacca giderken Masinya yakınındaki Bidi'ri'de (Bidden) bir zâviye açmasıyla başladı. Bunun yanında komşu Bornu Devleti'nin de İslâm'ın Bagirmi'ye yayılması ve kökleşmesinde büyük ölçüde katkısı olmuştur. Buradaki faaliyetler sonucunda Müslümanlığı kabul eden Bagirmi Devleti'nin dördüncü hükümdarı Sultan Abdullah Hac (1568-1608) bazı müesseseleri İslâmileştirmeye çalıştıysa da halk arasında eski putperest inançlar büyük ölçüde yaşamaya devam etti. Mbang unvanını alan Sultan Abdullah monarşik bir yönetimle devletin gücünü arttırdı. Ancak bir ara, İdris Alavma olarak bilinen Bornu Sultanı İdris b. Ali (1570-1602) düzenlediği çeşitli seferler sonunda Bagirmi'yi hâkimiyeti altına alarak vergiye bağladı. Fakat bu durum fazla sürmedi, Alavma'nın ölümünden sonra Bagirmi yine istiklâline kavuştu (1603). Bu dö-

nemde Bornu'dan bir grup din âlimi Bagirmi'ye göç etti.

Barma da denilen Bagirmililer'in halk olarak teşekkül etmesi XVI. yüzyıla rastlar. Kenkâ kabilesinin bölgedeki diğer yerli kabilelerle ve özellikle Yemen'den gelen Araplar'la karışması sonucu Barma adı verilen bir etnik grup oluştu. Bagirmililer'in çevrede bulunan kabileleri hâkimiyetleri altına alarak genişlemesi, komşuları Bornu ve Veday devletlerinin tepki göstermelerine yol açtı. Bu dönemden sonra Bagirmi'nin tarihi bu devletlerle yapılan mücadelelerle devam etti ve sonunda Bagirmi yine Bornu'nun nüfuzu altında kaldı.

Sultan Muhammed el-Emîn (1751-1785), Bornu hâkimiyetine karşı bağımsızlığını ilân etti ve halkın İslâmiyet'i benimsemesi için gayret gösterdi. Onun zamanında devlet altın çağını yaşadı. XVIII. yüzyılda Bornu'nun bölgedeki hâkimiyeti azalınca Bagirmi güney ve güneydoğuya doğru akınlarda bulundu ve elde ettiği kölelerin ticaretinden oldukça zenginleşti. Muhammed el-Emîn'den sonra gelen Sultan Abdurrahman Gavarang'in (1785-1806) İslâm'a uymayan hareketleri, Veday Sultanı Abdülkerim Sabûn'un Bagirmi'ye saldırmasına bir bahane teşkil etti. Sultan Sabûn başşehir Masinya'ya girdi ve şehri yağmalayıp halkını köle olarak Veday'a götürdü (1806). Bagirmi bundan sonra Bornu ve Veday arasında cereyan eden mücadelelerden etkilenildi. XIX. yüzyılda bu iki devlet Bagirmi'nin kendilerine bağlı olduğunu iddia ettiler ve Bagirmi bazan Bornu, bazan da Veday'ın hâkimiyeti altında kaldı. Her saldırı sırasında halkın köleleştirilmesi Bagirmi'yi bir köle kaynağı haline getirdi.

Bagirmi Devleti XIX. yüzyıl ortalarında, biri başşehir Masinya bölgesinde Barmalılar, Çad Arapları ve Fülânîler'den oluşan toplulukların oturduğu ve merkeze bağlı olarak yönetilen, diğeri güneyde bulunan ve yıllık vergi ödeyerek muhtariyet kazanmış etnik grupların oturduğu bölge olmak üzere iki yönetim bölgesine ayrıldı. Bu yüzyılda sürekli savaşılar Bagirmililer'i ticaret ve ziraat merkezine olan şehirlerinin etrafını surlarla çevirmeye sevketti. Devletin başında bulunan Osman Burkomanda (1807-1846), Abdülkadir (1846-1858) ve oğlu Muhammedu'nun (Ebû Sikkîn, 1858-1870; 1882-1894) Bornu ve Vedaylar'a karşı bağım-